

Thuis in drie culturen

Interview met Sonni Pantschevski

Brede scholen zijn aan de orde van de dag. Een zo uitgebreid mogelijk onderwijsaanbod voor zoveel mogelijk leerlingen – dat is op het moment de gangbare realisering van de Nederlandse onderwijsidealen. De veelkleurigheid van de leerlingenpopulatie treedt immers met regelmaat voor het voetlicht. In dit themanummer werpen we een blik vóór de klas. Hoe staat het met de internationalisering van het docententeam?

Sonni Pantschevski (33) is sinds 1996 werkzaam als docent Duits aan het Oosterlicht College in Nieuwegein. Hij is 'native speaker'. Zijn moeder woont in Duitsland en was langdurig werkzaam in Oost-Berlijn en Sofia. Aangezien hij tweetalig is opgevoed – zijn vader woonde en werkte in Bulgarije – beheerst hij twee talen op moedertaalniveau. Ik had met hem het volgende gesprek.

Alfons Andriessen

Het thema van de Boekenweek dit jaar is 'Het land van herkomst, schrijven tussen twee culturen'. Welke twee culturen spelen in jouw leven een rol?

Inmiddels zijn het er al drie. Bulgarije en dan met name Oost-Duitsland. West-Duitsland heb ik weinig meegeemaakt. Ik ben in 1993 naar Nederland gekomen en in de tussentijd – tussen 1989 en 1993 – ben ik in Bulgarije en West-Duitsland bezig geweest. Mijn vriendin is Nederlandse. Ik ben geboren in Bulgarije en daar heb ik veertien jaar gewoond. Eigenlijk was het mijn hele leven switchen tussen Bulgarije en de DDR. Mijn moeder doceerde Duitse literatuurgeschiedenis aan de universiteiten van Sofia en Oost-Berlijn. Het ene halfjaar woonden

we in Bulgarije, het andere halfjaar in de DDR. Alleen mijn vader bleef in Sofia, omdat zijn werk bij Balkan Air hem aan Bulgarije bond.

Wat is het eerste waar je aan denkt als ik je vraag naar je geboorteland?
Gezelligheid, vrolijkheid van de mensen. Vaak is het ook niet vrolijkheid in de zin zoals Nederland dat kent. Het is meer een trieste vrolijkheid, een trotse vrolijkheid. Tot 1989 zat Bulgarije natuurlijk diep in de communistische toestanden en een van de manieren om het vol te houden was om het op hun eigen manier vrolijk te houden. Alcohol heeft een behoorlijke rol gespeeld, moppen, lachen en zingen.

Van de andere kant, na 1989 dan, armoede en sociale problemen. De omwenteling was niet per definitie een verbetering in sociaal opzicht. In politiek opzicht wel: het leverde de zogenaamde vrijheid op; de vrijheid die de mensen niet kunnen eten, zoals ze zelf zeggen, die heeft hen niet gelukkig gemaakt.

Onderhoud je nu nog persoonlijke relaties met je geboorteland?

Met Bulgarije heb ik praktisch geen familiebanden, sinds de dood van mijn vader in 1995. Ik heb wel verre familie, maar daar heb ik weinig mee. Mijn moeder woont nog in Berlijn en werkt daar als integratiemedewerkster voor inwoners uit Kazachstan die zich in Duitsland vestigen.

En is er sprake van culturele banden met je geboorteland?

Elk jaar probeer ik minstens twee weken in Bulgarije te zijn en dan probeer ik de Bulgaarse literatuur bij te houden. Dit heeft ook weer een droevige kant. Er gebeurt weinig opzienbarends op cultureel gebied. Er is wel een grote literaire productie. Ongeveer een op de tien boeken is goed leesbaar. Film en toneel zijn ronduit teleurstellend. Commerciële invloeden doen zich duidelijk gelden. Ook dat heeft met de economische situatie te maken. In Duitsland kom ik veel vaker en je kunt in Nederland

gemakkelijk aan Duitse boeken komen. Wat niet in Nederland verschijnt, en dan denk ik met name aan films, zie ik in Duitsland wel.

Kun je iets vertellen over je talige opvoeding?

Ik ben tweetalig opgevoed. Met mijn moeder sprak ik Duits en met mijn vader sprak ik Bulgaars. Het was zelfs op een gegeven moment zo dat mijn vader probeerde Duits met me te spreken en hij deed dat met een zwaar accent. Ik kan me daar niets van herinneren, maar het schijnt dat ik dat accent van hem overnam. Voor mij zijn de talen volstrekt gelijkwaardig. Wel ben ik Duitse taal- en letterkunde gaan studeren en trad daarmee in de voetsporen van mijn moeder. Ook mijn zus, tien jaar jonger dan ik, studeert Duits in Saarbrücken. Overigens ben ik ook enige tijd mijn vader achterna gegaan: kort voor de omwenteling, aan het einde van mijn leertijd, volgde ik een pilotenopleiding in Bulgarije. Op een gegeven moment werd mij te verstaan gegeven, dat ik nooit zelfstandig zou kunnen vliegen. Met mijn dubbele nationaliteit was ik politiek niet betrouwbaar.

Je bent docent Duits in Nederland. Hoe heb je Nederlands geleerd?

Ik heb nooit de tijd en het geld gehad om in Nederland een cursus te volgen. Ik heb het geleerd in het alledaagse leven. Dat heeft ook te maken met de manier waarop ik hier ben gekomen. Ik leerde mijn vriendin kennen in Bulgarije in 1992. Zij kwam daar om een semester aan de universiteit van Sofia te studeren, terwijl ik op het punt stond om naar Duitsland te vertrekken in verband met het aanvaarden van een nieuwe baan. Toen kwam ik op bezoek bij haar voor twee weken en dat bezoek is wat uitgelopen. Inmiddels ben ik er al zeveneneenhalf jaar. Toen het ernaar

Sonni Pantschevski

uitzag dat ik langer zou blijven, heb ik me wel ingeschreven bij een school in Utrecht. Toen ik anderhalf jaar later bericht kreeg dat ik geplaatst was, had ik het staatsexamen NT2 al binnen. Dankzij mijn vriendin. Zij zei op een gegeven moment: 'Vanaf nu gaan we geen Duits, Engels of Bulgaars meer praten. Alleen als je een woord niet begrijpt, wil ik het wel uitleggen in een andere taal.' Dat vond ik een heel goed idee. Ik kwam in juli 1993 naar Nederland en in december kon ik zelfstandig mijn eerste Sinterklaasrijmpje schrijven. Via het Duits is Nederlands eigenlijk niet zo'n grote stap.

Hoe ben je uiteindelijk leraar geworden?

Mijn studie Duits heb ik gedaan in Bulgarije en in het verenigde Duitsland en die studie heb ik afgemaakt aan de universiteit van Sofia. Toen kwam ik naar Nederland en heb ik binnen een jaar de tweedegraads opleiding Duits gedaan aan de Hogeschool van Utrecht. Stage hoefde ik niet te lopen. Ik had in Sofia aan Bulgaarse kinderen Duits gegeven en

ik had het geluk dat ik tijdens die opleiding in Nederland al ergens werd aangenomen. Ik heb geprofiteerd van het tekort aan leraren Duits. De Duitse achtergrond was eigenlijk al voldoende. Wel heb ik er spijt van dat ik niet tegelijk mijn eerstegraads bevoegdheid heb gehaald.

Kun je in je lessen gebruik maken van de moeilijkheden die je zelf hebt ondervonden bij het leren van vreemde talen?

Ik ben juist iemand die geen ervaring heeft met het leren van talen. Ik heb in mijn hele leven maar één taal bewust geleerd en dat was Nederlands. Duits en Bulgaars heb ik niet geleerd, dat heb ik meegekregen. Ik heb nooit bewust stilgestaan bij de vraag: 'Hoe leer ik die taal?' Dat kwam pas later bij de studie. Nederlands heb ik geleerd in de omgang en door me te dwingen iedere avond twee uurtjes te besteden aan het lezen van *de Volkskrant* en *Trouw*, met het woordenboek erbij.

Ken je andere onderwijssystemen dan het Nederlandse uit eigen ervaring?

Mijn middelbare school volgde ik afwisselend in Bulgarije en Duitsland, steeds met aangepaste programma's, omdat ik dan weer een half jaar afwezig was geweest. Het Nederlandse systeem is natuurlijk uniek. Brugklassen, dat leerlingen al heel vroeg op een bepaald niveau worden gezet, dat vind je nergens. De mogelijkheid bestaat wel naar een hoger niveau door te stomen, maar over het algemeen blijft iedereen op die ingeslagen weg verder gaan. Het op twee niveaus beoordelen van dezelfde leerlingen vind ik lastig en merkwaardig. Ik begrijp de bedoeling ervan wel, maar als je eenzelfde voorwerp twee verschillende namen geeft, dan worden het daardoor toch geen verschillende voorwerpen?

Er wordt eigenlijk voor de leerling

gekozen, al gebeurt dat dan in de vorm van uitgebrachte adviezen. In Duitsland en Bulgarije deed je toelatings-examen en maakte je een nieuwe start. Je had de dingen meer in eigen handen. De schoolsystemen in Oost-Europa waren voor een groot deel geünificeerd. Deze systemen kennen globaal dezelfde schooltypes als het Nederlandse systeem. Een belangrijk verschil is dat er speciale gymnasia zijn voor talen en voor natuurwetenschappen. Zelf heb ik op het Duitse Gymnasium gezeten in Sofia, een taal-gymnasium.

Wat vind je van de huidige veranderingen in het Nederlandse onderwijs?

Een echte mening over de huidige veranderingen binnen het Nederlandse onderwijs heb ik nog niet. We zijn druk doende met de invoering, maar ik heb nog onvoldoende overzicht om me daar echt over uit te spreken. De veranderingen nemen een groot deel van de vergader- en overlegtijd in beslag. De enorme groei van de scholen, de grootschaligheid vind ik een onplezierige kant van de huidige ontwikkelingen. Dat ken ik niet zo van vroeger en een heleboel Nederlanders waarschijnlijk ook niet. De veranderingen binnen het vmbo veranderen in mijn ogen niet veel aan de oude situatie, maar het komt qua inhoud nog een stapje dichterbij hoe het in Oost-Europa was.

Bestaat er zoiets als Nederlandse gastvrijheid?

Er bestaat wel zoiets als Nederlandse gastvrijheid, maar het is concreet gebonden aan degene van wie je die ondervindt. Er zijn meerdere discussies geweest over de vraag of een Nederlander nou tolerant is of onverschillig. Het is nou niet zo dat ik een sprankelende tolerantie ervaar, maar onverschilligheid is het ook niet.

Kun je een voorbeeld geven van een karakteristiek van de Nederlandse samenleving?

Typisch Nederlands vind ik het niet, in Duitsland is het namelijk niet echt anders, maar het maken van afspraken, waarbij de tijd nauwkeurig wordt aangeduid, zeven uur is immers zeven uur en niet kwart over zeven, past niet binnen de Oost-Europese mentaliteit. Daar bestaat een bredere opvatting, in de zin van 'Volgende week vrijdag?' Oké, we zien wel tegen die tijd. We bellen nog wel.' Zeven uur is dan 'tussen zeven en negen', en je kunt net zo goed bij iemand langsgaan zonder afspraak te maken. Als ze aan het eten zijn, eet je even mee, als ze aan het drinken zijn, drink je mee. De losheid, wat dat betreft, ervaart de West-Europeaan vaak als laksheid. Of bijvoorbeeld als ik een vriendin, waarvan de relatie net is uitgegaan, hoor zeggen dat ze nu even 'plant' om niet verliefd te worden. Zoiets plan je toch niet? Dergelijke dingen hoor je in Nederland. Ik heb een tante in Berlijn die qua stiptheid in niets onderdoet voor wat hier in Nederland gangbaar is. Nederlanders horen het niet graag, maar ik zie niet zoveel verschillen tussen Nederland en Duitsland.

Wat vind je van het thema van de Boekenweek?

Het is een goed thema; ik ben er zelf ook mee bezig. Ik schrijf korte verhalen, waarvan er enkele gepubliceerd zijn in *Peredatsja* ('Uitzending'), het Oost-Europatijdschrift van de Universiteit van Amsterdam dat tegenwoordig onder de naam *Prospekt* verschijnt. In deze verhalen probeer ik het leven in het toenmalige Bulgarije uit te leggen aan gewone Nederlanders. Ik beschrijf bijvoorbeeld bezoeken van Breznev en Kim Il Song en vertel dan hoe mensen die deze lieden toejuichten werden gearresteerd. Voor Nederlanders toch

enigszins vreemd dat je wordt opgepakt omdat je bij wijze van spreken de koningin toejuicht.

Bulgaarse literatuur, kun je die aanbevelen?

Voor ik leraar werd in Nederland, heb ik overwogen of er geen brood te verdienen viel met vertalen uit het Bulgaars. Ik was toen natuurlijk nog niet zo thuis in het Nederlands, maar mijn vriendin was bereid mij te helpen. Ik kwam er toen achter, dat er maar heel weinig Bulgaarse literatuur bekend is in Nederland. Bekend zijn de *Woeste verhalen* (1967) van Nikolaj Chajtov. De patriarch van de Bulgaarse literatuur is Ivan Vazov. Hij schreef in 1880 de eerste Bulgaarse roman, *Onder het juk*, kort nadat Bulgarije zich had weten te bevrijden uit het Ottomaanse rijk. Voor zover ik weet is deze roman niet in het Nederlands vertaald. Er is wel veel Bulgaarse literatuur in het Duits vertaald, vanwege de culturele banden uit de Oostbloktijd. De bekendste Bulgaar buiten Bulgarije is Elias Canetti. Hij schrijft in het Duits, maar hij is geboren in en schrijft over Bulgarije, hoewel meerdere landen menen aanspraak op hem te kunnen maken. Zijn roman *Het martyrium* uit 1935 werd pas in de zestiger jaren in het Nederlands vertaald. Van zijn autobiografische trilogie, waarvoor hij in 1981 de Nobelprijs kreeg, is in ieder geval *De behouden tong* uit 1977 vertaald.

Als ik denk aan het thema van de Boekenweek moet ik denken aan Bulgaarse joden die niet meer in Bulgarije leven. Voorbeelden hiervan zijn Nir Baruch, nu woonachtig in Israël en Gabriele Nissim uit Italië. Beiden hebben zich gemengd in de discussie rond de rol van Tsaar Boris III tijdens de Tweede Wereldoorlog. Sommigen zeggen dat hij joden aan Duitsland wilde uitleveren om

Bulgarije neutraal te houden, anderen zeggen dat hij de redder van de joden is geweest. Uiteindelijk heeft Bulgarije in '43 een pact met Duitsland gesloten. Door troepen te leveren aan Duitsland konden de joden uit het land in Bulgarije blijven. Nir Baruch, die als ik me niet vergis bekendheid geniet in België, heeft als eerste de Tsaar openlijk beschuldigd.

Het is jammer om vast te stellen, dat de beste boeken van de afgelopen tien jaar afkomstig zijn van de grote namen van voor 1989. Ik denk aan Alexander Tomov met *De nieuwe rijken*. Het boek beschrijft het economische verval en het ontstaan van de georganiseerde misdaad begin jaren '90. Ik denk aan Stefan Tsanev met zijn roman *Over de mensen en de mieren* uit 1998 en aan Vladimir Zarev met de filosofische roman *Pope Bogomil en de volmaaktheid van de angst*, eveneens uit 1998. Ook wil ik Blaga Dimitrova noemen met *Paardenbloem* uit 1997. Zij was in de jaren '90 een tijdje vice-president en nam in 1991 deel aan Poetry International in Rotterdam. Verder verschenen er natuurlijk oudere boeken die onder het communistische regime verboden waren vanwege hun kritische toonzetting. Voorbeelden hiervan zijn Radoy Ralin met *Pepperoni* uit de jaren '60 en Ivajlo Petrov met zijn roman *Klopjacht op wolven* uit 1982.

De literatuur op dit moment wordt eigenlijk beheerst door alles wat vroeger verboden was: thrillers, gangsterverhalen en pornografie. De meest gelezen auteur op dit moment is Christo Kaltchev. Hij schrijft een mengvorm van de vroeger verboden genres en zijn taalgebruik is ronduit grof. Boeken als de autobiografie van Stoichkov, een bekende Bulgaarse voetballer, verkopen over het algemeen beter dan de serieuze schrijvers. Zoals ik al zei, er is weinig vertaald, maar er bestaat wel een bundel met

Bulgaarse literatuur, *Bulgarije, verhalen van deze tijd*, die bij Meulenhoff is verschenen.

En zijn er Nederlandse schrijvers die je met plezier leest?

Ik heb kort geleden een dichtbundel van Rutger Kopland gekocht, *Geluk is gevaarlijk*, en dat vind ik schitterende poëzie. Overigens, mijn eerste interesse voor Nederland werd gewekt door een boek. Toen ik twaalf of dertien was, kreeg ik *Hollands Glorie* van Jan de Hartog, uiteraard in vertaling, en dat boek heb ik diverse malen herlezen, ook tijdens lessen. Dat boek was een soort aanmoediging voor goede schoolprestaties. Bij mij was het echter zo dat de schoolprestaties, op het moment dat ik ging lezen, achteruitgingen! ■